

43. Ялі С. До справи вивчення грецького населення на Україні / С.Ялі // Краєзнавство. – 1927. – № 2. – С. 28-32.

The part of Ukrainian historical regional studies movement of the 1920s – early 1930s in studying the national minorities comprising then 30 per cent of the population of Ukraine is analysed in the article.

Key words: ukrainization, localization, national minorities, historical regional studies, societies, academic volumes.

Отримано: 14.09.2010

УДК 001(477)(092)«1876/1937»

А. М. Трембіцький

ПЕРЕБІГ ЖИТТЯ ТА ОСВІТНЬОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ВОЛОДИМИРА ЧЕХІВСЬКОГО (ЗА МАТЕРІАЛАМИ ДЕРЖАВНОГО АРХІВУ ВІННИЦЬКОЇ ОБЛАСТІ)

В статті коротко висвітлюється педагогічна діяльність голови уряду Директорії Володимира Чехівського (1876-1937) і вперше вводиться в науковий обіг віднайдені у фондах Державного архіву Вінницької області його автобіографія, написана власноручно ним 5 січня 1921 р. під час його перебування у Вінниці.

Ключові слова: голова уряду, викладач, Володимир Чехівський, Поділля.

В умовах державної незалежності та національного відродження України зростає потреба з вивчення та узагальнення досвіду багатьох діячів періоду Національно-демократичної революції і періоду українізації. Тим більше, що ці сторінки вітчизняного минулого до кінця 80-х рр. ХХ ст. були під забороною. У цьому зв'язку актуальною є тема персоналій, зокрема постаті В. М. Чехівського, який очолював уряд УНР часів Директорії.

До його особи звертається чимало професійних учених, дослідників і краєзнавців. Створено низку цікавих праць, які проливають світло на окремі факти життя та діяльності авторитетного державного й громадського діяча. Разом з тим, цілісної, комплексної картини в науковій літературі поки що не створено. Це стосується і перебігу про його діяльність в умовах радянської влади, які можна відтворити на основі залучення масиву нових документів, які досі не були введені в науковий обіг.

В 20-х р. ХХ – на початку ХХІ ст. постать голови уряду Директорії, знаного діяча Української Народної Республіки, митрополита Української Автокефальної Православної Церкви Володимира Чехівського фрагментарно висвітлювали у своїх працях В. Герасименко [6], В. Приходько [15], І. Преловська [8; 9; 10; 11; 12; 13; 14], А. Грищенко [26], О. Нечаєв [28], К. Завальнюк [27], В. Верстюк і Т. Осташко [22], І. Власовський [5], Е. Мельник [7], С. Раневський [16], Ф. Бульбенко (США) [23; 24], Д. Бурко (США) [4] та інші [17; 18; 19; 20]. Коротке гасло про нього подано в «Енциклопедії Українознавства-II» [21]. Водночас більшість відомостей з його життя й діяльності, а саме, його педагогічна діяльність так і залишаються малознаною для українських дослідників.

70 років тому з нагоди двадцятирічного ювілею більшовицького перевороту, 3-го листопада 1937 року [26] в «далеких нетрях радянської півночі скінчилось життя (розстріляний за вироком трійки УНКВС Ленінградської області в урочищі Сандармох у районі містечка Медвежогірська на півдні Карелії [22]) славетного борця за волю Української Церкви, за державність і свободу її народу» Володимира Мойсейовича Чехівського, – так у своїх спогадах писав його однодумець і сподвижник протопресвітер

УАПЦ Дмитро Бурко [4, с.344]. Проте О. Черкасов у статті «Острів тортур і смерті: одна куля – одна людина» (2008) стверджує, що режисери О. Курбас і Д. Ровінський; літератори Н. Куліш і В.Підмогильний; академік З. Рудницький; професори М. Зеров, В. Підгасецький, П. Пишипович, В. Чехівський та інші розстріляні 8 грудня 1937 р. в урочищі Койранкангас, більш відоме як Ржевський артилерійський полigon, у районі селища Токсово під Ленінградом [30, с.15]. Більшовицькою владою тривалий час дата смерті В. Чехівського приховувалася. Так, начальник 1-го спецвідділу УМВС Ленінградської області полковник Назаров у листі під грифом «цілком таємно» від 29 травня 1956 р. писав начальнику 1-го спецвідділу УМВС Київської області: «просимо викликати гр. Чехівську Анастасію Мойсеївну (*рідна сестра Володимира Чехівського – авт.*) ... уточнити персональні дані Чехівського В. М. (рік і місце народження) і після уточнення об'язати їй усно, що Чехівський В. М., відбуваючи покарання, помер в місцях ув'язнення 13 січня 1940 року від крововиливу в мозок...» (*переклад – авт.*) [2].

У віднайденій нами у фондах Державного архіву Вінницької області його автобіографії («Перебіг життя, діяльності Волод. Чеховського») [3], написаної ним 5 січня 1921 р., тобто за день до його арешту більшовиками, зазначається, що Володимир Мойсейович Чехівський народився 20 липня (*за іншими даними 19*) 1876 р. у селі Горохуватка на Київщині в родині священнослужителя [3, арк.95; 26]. У 1896 р. успішно закінчив Київську духовну семінарію [4, с.333], в 1900 – Київську духовну академію [3, арк. 95; 4, с.334]. Бажаючи служити Україні, він, після успішного складання іспиту в Київському університеті на вчителя гімназії [26], працював у церковнопарафіяльних школах сіл Янівка й Горохуватка Київського повіту [3, арк.95].

В 1901 р. Володимир Мойсейович призначений помічником інспектора Подільської духовної семінарії [6], де пропрацював біля трьох років. Між тим, семінаристи ювілейного сотого випуску 1903-1904 рр. замовили у фотографа на пам'ять віньєтку [15, с.62], в центрі якої було вміщено не епархіального архієрея, ректора, інспектора і семінарських учителів [4, с.337], а світліни помічника інспектора Володимира Чехівського, Тараса Шевченка та Миколи Костомарова (*згідно віднайдених даних у Подільській духовній семінарії він працював лише в 1901-1902 рр.* [3, арк.95]). В.Чехівського негайно звільнили з посади і перевели з «попередженням» помічником інспектора в Київську духовну семінарію [3, арк.95; 15, с.63-64]. Однак, через небажучість, його праця в Київській духовній семінарії була нетривалою. Вже в 1905 р. його звільнили з семінарії і призначили вчителем духовної школи в м. Черкаси [3, арк.95; 4, с.337]. Як зазначає сам В. Чехівський, у Черкасах він викладав російську мову й літературу в духовному училищі й міській гімназії [3, арк.95]. Не зважаючи на всі перипетії, в 1905 р. за наукову працю з історії Української Церкви «Київський митрополит Гавриїл Бануленко-Бодоні (1799-1803) йому мав присуджжено ступінь магістра богослов'я [3, арк.95; 4, с.333-334].

В 1906 р. його було обрано депутатом Першої Державної думи Росії від Київщини [4, с.337-338], однак після її розпуску В. Чехівського за участь в українському національному русі заарештували і вислали на рік у Вологодську губернію [26]. Тут він протягом 1907 р. значну увагу приділяв «позашкільній просв[ітницькій] праці» [3, арк.95]. Лише наприкінці 1907 р. завдяки наполегливим заходам виборців та української фракції Державної думи, В. Чехівський повернувся із заслання в Україну [4, с.338]. Однак Володимир Мойсейович позбавлений права працювати в духовних навчальних закладах, був змушений наприкінці 1907 р. переїхати в Одесу [21], де протягом 1908-1913 рр. працював

інспектором (*директором* [4, с.338]) Михайло-Семенівського сирітсько-го будинку «Благодійного Товариства». Потім учителем літератури в електротехнічному училищі Гадацького, політехнічному училищі Дойна (політехнікумі [22, с. 309]), у приватній гімназії Гінкулової-Гесфена, в млиново-технічному училищі (*комерційній школі* [6, с.309]). З метою підвищення своєї кваліфікації він у 1913 р. проїхав однорічний курс для учителів середніх шкіл при Одеському університеті й після успішної здачі іспитів отримав відповідний диплом. Після цього в 1913-1914 рр. викладав історію в 1-й і 3-й міських гімназіях м. Одеси [3, арк.95].

Наприкінці 1917 р. В. Чехівський переїздить з Одеси до Києва, де читає лекції з історії України та української культури в політехнічному й медичному інститутах, а також на вчительських курсах [4, с.338]. В 1918 р. пройшов в Одесі короткотермінові педагогічні курси для учителів-лекторів з методики викладання історії. Значну увагу він приділяв громадсько-просвітницькій роботі, працюючи в 1917-1920 рр. лектором позашкільної роботи [3, арк.95зв.].

Події, що розвивалися на теренах України змусили його в 1919 р. повернутися у Кам'янець-Подільський. Тут він взяв активну участь у відкритті українського народного університету і був обраний головою ради лекторів [25]. В одній із своїх лекцій в українському народному університеті Володимир Чехівський відзначав, що «наукові знання – історія, філософія, література й такі інші, а також найкраща політика, духового вдосконалення людині не дадуть, потрібна передусім релігія, віра в Бога» [4, с.339]. У листопаді 1919 р. після вступу польських військ на Поділля В. Чехівський залишив посаду керівника українського народного університету і переїхав до Вінниці, його наступником став приват-доцент П. Клепатський. В 1920-1921 рр. читав лекції з історії української культури та основ виховання у Вінницькому учительському інституті [29] (*Вищому Інституті Народної Освіти* [3, арк.95зв.]). Наприкінці 1920 р., коли у Вінниці встановилася більшовицька влада, він не емігрував, а залишився, і вже 6 січня 1921 р. був заарештований, як член Кирило-Мефодіївського Братства [4, с.340]. До речі, в цей період у багатьох регіонах України були заарештовані майже усі колишні члени Кирило-Мефодіївського Братства [1, арк.14]. П'ять місяців провів у в'язниці [4, с.340] і лише наприкінці 1921 р. був реабілітований [26]. Вийшовши із в'язниці всі свої здібності й авторитет він зосередив на українському церковному рухові. В 1923-1924 рр., як керівник короткотермінових пастирських курсів, які закінчилися біля 300 священників, читав лекції з історії християнської Церкви та літургії [4, с.341].

Особисте життя «служителя культу» В. Чехівського було завжди скромним. Особливо довелось бідувати в другій половині 1920-х рр., коли його, як активного діяча УНР було позбавлено прав [4, с.343], усунуто від викладання в Київському медичному та політехнічному інститутах, у сільськогосподарському науковому комітеті. Для утримання родини в 1924-1929 рр. займався перекладами з російської мови на українську [1, арк.11-12].

Повернення Україні імені Володимира Чехівського не можливе без вивчення й аналізу всієї багатогранної спадщини вченого-богослова і громадсько-державницького діяча, виявлення й ґрунтовного опрацювання чималого масиву бібліографічних та архівних документів, осмислення його педагогічної, науково-богословської, культурно-освітньої, державотворчої та проповідницько-місійної діяльності. З цією метою введення в науковий обіг для повноцінного використання сучасними українськими дослідниками віднайдену його автобіографію (*«Перебіг життя, діяльності Володимира Чеховського»*) від 5 січня 1921 р., котра подається як додаток у повному обсязі з дотриманням мови автора [3].

Незалежна Україна, про яку мріяв один із кращих представників українського народу, який багато зробив для її утвердження, ще не повною мірою увічнила його пам'ять. Життєві шляхи, суспільно-державницька діяльність, наукова та богословська спадщина Володимира Мойсейовича, одного з членів знаної української родини Сіцінських-Чехівських-Січинських-Шандорів, ще чекає своїх сучасних дослідників.

Додаток А.

Перебіг життя, діяльності Волод[имира] Чеховського*

Народився 20 липня 1876 р. в с. Гороховатці (*нині село Горохуватка Кагарлицького району Київської області – авт.*) Київ[ської] Губ[ернії] Київ[ського] Пов[іту].

Освіту середню одержав в Київ[ській] Дух[овній] Семінарії, а вищу в Київ[ській] Дух[овній] Академії по історичному відділу. Скінчив курс Академії 1900 р. В 1905 році одержав звання магістранта Академії після іспиту. В 1905 р. Академією видано мою наукову працю: «Київський митрополит Гаврііл Бануленко Бодоні». За працю одержав наукову премію Євгенія Румянцівську.

1900-1901 р. – учителював в сільській школі с. Янівки-Гороховатки.

1901/2 рік – був помішником інспектора Подільської Дух[овної] Семінарії.

1903-4 рік – помішником, інспектора Київської Дух[овної] Семінарії.

1905 – учителем руської мови й літератури в Черкас[ькому] Дух[овному] Училищі й Черкаській Город[ській] Гімназії.

1907-й рік – позашкільна просв[ітницька] праця.

1908-1913 рік – був інспектором Одеського Михайло-Семен[івського] Сирот[ського] Дому й учителем літератури Електро-технич[ного] училища Гадацького, Політехнічного училища Дойна, Млиново-Технич[ного] Одес[ького] училища, гімназії Гінкулової, Гефена.

В 1913 році прослухав однорічні курси для учителів серед[ніх] шкіл при Одес[ькому] університеті й одержав після іспитів відповідне звання.

1913-1914 рр. – був учителем історії Одес[ькій] III міськ[ій] гімн[азії] й Одеської 1-ої гімн[азії].

В 1918 р. був в Одесі на педагогічних курсах для учителів, лектором методики історії.

В 1919 р. – лектором Кам'янецького Народ[ного] Університету.

В 1917-20 рр. працював, як лектор позашкільної освіти.

Даю відомості про факти й роботу моєї професії, діяльності політичної я не торкаюсь, гадаючи, що від мене вимагається професіональний життєпис.

Професор Вінницького Вищого Інституту Народ[ної] Освіти
Волод[имир] Чеховський

1921 року 5 січня. Вінниця

P.S. В 1919 р. вийшли з друку ще такі мої праці: 1) «Церковне панство на Україні» й 2) «Боротьба чехів за волю й правду в часи Гуса».

Підпис /Чеховський/ [3, арк.95-95зв.]

* збережено стиль і мову автора

Список використаних джерел:

1. Архівно-слідча справа № П-15162 Є. Сіцінського // Державний архів Хмельницької області. – Фонд УСБУ.
2. Контрольно-наглядова справа за кримінальною справою В. М. Чехівського // Державний галузевий архів СБУ. – Спр. 67098 ФП. – Арк. 1.
3. Перебіг життя, діяльності Волод. Чеховського. Сведения о личном составе института, ведомости на выплату содержания личному составу, слитительные

- ведомости и сметы за 1920 г. // Державний архів Вінницької області. – Ф. Р. – 1941. – Оп. 1. – Спр. 20. – Арк. 95-95зв.
4. Бурко Д. Професор Володимир Чехівський / Д. Бурко // Українська Автокефальна Православна Церква – вічне джерело життя. – Саут-Бавнд-Брук, Н. Дж. (США), 1988. – С. 333-344.
 5. Власовський І. Нарис історії Української Православної Церкви: В 4 т. / І. Власовський – Нью-Йорк, Бавнд Брук: Друкарня УПЦ в США, 1977. – Т. IV: В 2 т. – Т. 1. – С. 24.
 6. Герасименко В. З українського громадського руху на Поділлі. (1905-1917). (Пам'ять д-ра К. Г. Солуки) / В. Герасименко // За сто літ.: Матеріали з громадського і літературного життя України XIX і початків XX століття / За ред. М. Грушевського. Кн. 5. – Х.-К., 1930. – С. 305-313. – (Записки Іст. секції Укр. Наук. Т-ва в Києві. – Т. XXXI).
 7. Мельник Е. Кам'янець-Подільський український народний університет (листопад 1919 – початок 1921 рр.) / Е. Мельник // Освіта, наука і культура на Поділлі. Зб. наук. праць. – Кам'янець-Подільський: Оіум, 2006. – Т. 7: Матеріали третього круглого столу «Культура, освіта і просвітницький рух на Поділлі у XVIII – на початку XXI ст.». – С. 28-35.
 8. Преловська І. М. Благочинник УАПЦ В. М. Чехівський (1876-1938) (біографічна довідка) / І. М. Преловська // Борисфен (літер.-мист. публ. та наук.-попул. щомісячник. – Дніпропетровськ, 2000. – № 12 (114). – С. 17.
 9. Преловська І. М. 1) Владимир Чеховский, 2) Кирило-Мефодиевское Братство / І. М. Преловська // Энциклопедия жизни и творчества Н. И. Костомарова (1817-1885) / Предс. ред. кол. В. А. Смолий, зам. предс. науч. ред. Ю. А. Пинчук. – К.: Институт истории Украины, Донецк: Юго-Восток, 2001. – 570 с., ил. (рос. мовою).
 10. Преловська І. М. Діяльність В. М. Чехівського, Благочинника УАПЦ, як богослова по обґрунтуванню канонічності УАПЦ (біографічний нарис і огляд праці) / І. М. Преловська // Наук. записки. Зб. праць молод. вчених Ін-ту української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАН України. – К., 1997. – Т. 2. – С. 295-321.
 11. Преловська І. М. Доля Благочинника / І. М. Преловська // Старожитності. – К., 1995. – Ч. 5-6 (72-73). – С. 24-25.
 12. Преловська І. М. Друковані джерела УАПЦ в 20-х рр. XX ст. Ч. II. / І. М. Преловська // Наук. записки. Зб. праць молод. вчених та аспірантів. Т. 8. – Ч. II. – Київ-Хмельницький, 2002. – С. 123-150.
 13. Преловська І. М. Огляд джерел з репресивної політики радянської влади проти Української Автокефальної Православної Церкви 1920-1930-х рр. / І. М. Преловська // Історія релігій в Україні. Науковий щорічник. 2006 рік. Книга I. – Львів: Логос, 2006. – С. 491-496.
 14. Преловська І. М. Слідчі справи діячів Української Автокефальної Церкви 1929-1930-х років / І. М. Преловська // Програма III Міжн. наук. конгресу укр. істориків «Українська історична наука на шляху творчого поступу», Луцьк 17-19 травня 2006 р. – Луцьк: Ред.-вид. відділ «Вежа» Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 2006. – 66 с.
 15. Приходько В. Під сонцем Поділля. Спогади. Ч. 1. Вид. 4 е. / В. Приходько – Нью-Йорк-Мюнхен: Криниця, 1967. – 184 с.
 16. Раневський С. Українська Автокефальна Церква. Історичний нарис про церковний роскол на Україні / С. Раневський – Джорданвілі (США), 1948. – 24 с. (Перевидана: Свято-Успенська Почаївська Лавра, 1995. – 32 с.).
 17. Трембійський А. Володимир Чехівський – державний і громадсько-просвітницький діяч (до 130-річчя з дня народження) / А. Трембійський // Освіта, наука і культура на Поділлі. Зб. наук. праць. – Кам'янець-Подільський: Оіум, 2006. – Т. 8: Матеріали круглого столу «Культура, освіта і просвітницький рух на Поділлі». – С. 184-204.
 18. Трембійський А. До біографії Володимира Чехівського – чільного діяча Подільської «Просвіти» / А. Трембійський // «Просвіта» в духовно-культурному піднесенні України: Зб. наук. праць / За ред. В. П. Мацька. – Хмельницький: Просвіта, 2005. – С. 200-211.
 19. Трембійський А. Науковець і богослов Володимир Чехівський / А. Трембійський // Історія релігій в Україні: наук. щорічник / упоряд. О. Киричук, М. Омелячук, І. Орлевич. – Львів: Львівський музей історії релігії; вид-во «Логос», 2010. – Книга I. – С. 803-810.
 20. Трембійський А. Особистісно-індивідуальний світ членів родини Чехівських / А. Трембійський // Матеріали XIII Поділ. іст.-краєзн. конф.: [присв. 80-річчю від дня народження І. С. Винокура] / Завальнюк О.М. (голова), Войтенко В.І.

- (співголова), Баженов А. В. (відп. редактор) та ін. – Кам'янець-Подільський: Абетка, 2010. – С. 653-674.
21. «А.Ж.». Чехівський Володимир // Енциклопедія Українознавства-ІІ. – Львів: НТШ, 2000. – Т. 10. – С. 3738.
 22. Чехівський Володимир Мойсейович // В кн. Верстюк В., Осташко Т. Діячі Української Центральної Ради. Біографічний довідник. – К., б.в., 1998. – С. 181-182.
 23. Бульбенко Ф. Володимир Чехівський / Ф. Бульбенко // Нові дні (США). – 1971. – березень.
 24. Бульбенко Ф. Олена Володимирівна Чехівська / Ф. Бульбенко // Свобода. – 1970. – 6-9 травня.
 25. Відкриття Кам'янець-Подільського народного університету // Народна Воля. – 1919. – 4 листопада.
 26. Грищенко А. Перший прем'єр Директорії / А. Грищенко // Урядовий кур'єр. – 2004. – № 223. – 23 листопада.
 27. Завальнюк К. Благовісник / К. Завальнюк // Вінниччина. – 2001. – 31 серпня.
 28. Нечаєв О. Перший голова уряду України / О. Нечаєв // Урядовий кур'єр. – 2000. – № 152. – 19 серпня.
 29. Український народний університет в Кам'янці (огляд діяльності за академічний рік 1919/20) // Слово. – 1920. – 14 листопада.
 30. Черкасов Олександр. Острів тортур і смерті: одна людина – одна людина / Олександр Черкасов // Українська газета П'юс. – 2008. – 41. – 20-26.11. – С. 15.

Pedagogical activity of the head of Directorate government Volodymyr Chehivskiy (1876-1937) is shortly observed in the article and his autobiography written by himself personally on the 5th of January in 1921 during his staying in Vinnytsya and refund in funds of Statual archives of the region of Vinnytsya is represented.

Key words: head of the government, tutor, Volodymyr Chehivskiy, Podillya.

Отримано: 30.06.2010

УДК 94(477):321.02.«1917/1952»

В. Яблонський

ІСАК МАЗЕПА В «ОГНІ Й БУРІ РЕВОЛЮЦІЇ» ТА ЕМІГРАЦІЇ

В статті розглядається політична та державна діяльність Ісака Мазепи доби Українських визвольних змагань 1917-1920 рр. та періоду перебування в еміграції, аналізуються його політичні погляди. Особлива увага приділяється процесу створення та діяльності еміграційних державно-політичних інституцій у др. пол. 40-х – поч. 50-х рр. XX ст.

Ключові слова: Ісак Мазепа, УНР, Державний центр УНР в екзилі, Виконний орган.

Парламентарій, міністр, голова уряду, учений, професор, кавалер ордену Лицаря Залізного Хреста, носій цілої низки особистих моральних чеснот... На перший погляд, так може бути охарактеризований респектабельний державний діяч процвітаючої країни. Однак ці слова можна беззастережно віднести і до Ісака Прохоровича Мазепи. Його посади й титули стосуються періоду революції в Україні та непростого життя політичного емігранта. Ім'я цієї людини мало що говорить пересічному українцю, хоча на його книгах визріло ціле покоління сучасних істориків, що досліджують період визвольних змагань 1917-1920 рр. І. Мазепа, який був із зрозумілих причин незнаним в Україні за радянських часів, по суті, й зараз залишається (якщо не брати до уваги нечисленні довідкові видання та наукові публікації) [4, 7, 8, 9, 10, 11] практично невідомим широкому загалу.

Ісак Мазепа народився 16 серпня 1884 р. у містечку Костобобер Новгород-Сіверського повіту Чернігівської губернії. Як згадував його близький товариш і біограф Панас Феденко, «батько його – Прохор Мазепа – був працьовитий, солідний хлібороб, твердої вдачі і, за сло-